

TOIMITUKSELTA
FRÅN REDAKTIONEN

Vaan mitä se on se antisemitismi?

TEUVO LAITILA & MIKKO KETOLA

Tämän numeron teemana on antisemitismi. Lehden artikkeleissa tarkastellaan itse käsitteen muotoutumista, käsitteen käyttöä lehdistössä ja ihmisten kokemuksissa sekä sen vaikutusta juutalaiseen teologiaan. Artikkeleissa nousee esille antisemitismin tutkimuksessa yleinen kysymys: Mistä puhumme, kun puhumme antisemitismistä?

Israelilainen historioitsija Shulamit Volkov jakaa esseekokoelmassaan *Interpreting Antisemitism* (2023) antisemitismin tutkimuksessa käytetyt määrittelyt kahteen päätyyppiin, essentialistisiin ja funktionalistisiin. Molemmissa antisemitismi nähdään juutalaisvihana.

Essentialistisissa määrittelyissä antisemitismillä väitetään olevan jokin pysyväisluonteinen sisältö. Se on esimerkiksi kristittyjen tai jonkun kansallisuuden ”luontaista” vihaa juutalaisia kohtaan tai jokin väittämän mukaan juutalaisissa itsessään oleva ominaisuus, jonka antisemiitit tunnistavat ja jota he vihaavat, kuten ”rodullinen huonomuus” johonkin ”parempaan” väestöön verrattuna. Tällaiset määritelmät asettavat yhtäläisyysmerkit antisemitismin ja jonkin toisen yhtä lailla abstraktin käsitteen kuten ”väärän” rodun tai uskonnon välille. Toisin sanoen ne tulkitsevat antisemitismin sisäsyntyiseksi vakaumukseksi tai biologiseksi ominaisuudeksi, jota ei voi muuttaa.

Myös funktionaalisissa määritelmässä antisemitismin käsite selitetään toisilla käsitteillä. Antisemitismiä ei kuitenkaan pidetä pysyvänä ominaisuutena vaan yhteiskunnassa tietyissä oloissa toteutuvana mahdollisuutena. Esimerkiksi saksalaiset kansallissosialistit eivät tästä näkökulmasta olleet luontaisesti antisemiittejä vaan heidät kasvatettiin siihen propagandan ja lainsäädännön avulla ja he sisäistivät tai ainakin hyväksyivät tämän kasvatuksen, koska se vastasi heidän käsityksiään siitä, mitä yhteiskunnassa tapahtui.

Kasvatus ja sosiaalistuminen eivät olisi olleet laajassa mitassa mahdollisia ilman tiettyä poliittista ja taloudellista tilannetta. Jos Saksa ei olisi hävinnyt ensimmäistä maailmansotaa, jos rauhansopimusta ei olisi laajalti pidetty epäoikeudenmukaisena, jos maassa ei olisi käyty poliittista taistelua kommunistien ja heidän vastustajiensa, eritoten kansallissosialistien, välillä, ja jos samaan aikaan ei olisi sattunut maailmanlaajuista talouslamaa, Hitlerin määrittelemä antisemitismin muoto ei olisi noussut valtaan.

Funktionaalinen antisemitismien määrittely olettaa, että antisemitismi on yhteisöllistä toimintaa, joka liittyy yhteiskunnassa tapahtuneisiin nopeisiin taloudellisiin, ideologisiin tai väestösuhteiden muutoksiin ja niistä johtuviin tarpeisiin selittää tapahtunutta löytämällä sille jokin konkreettinen syy, tässä tapauksessa juutalainen. Lopputulos on siis sama kuin essentialistisessä tarkastelussa. Tällaista näkemystä kutsutaan tavallisesti syntipukkiteoriaksi.

Funktionalistisen ja essentialistisen määrittelyn ero on siinä, että edellinen ei lähtökohtaisesti sisällä yleistäviä väitteitä, kuten että ”kaikki saksalaiset” ovat tai olivat antisemiittejä. Funktionaalissa määrittelyssä aloitetaan kysymällä, ketkä toimivat antisemiittisesti jossain tilanteessa, miten ja miksi. Mutta funktionaalinen antisemitismien määrittely ei selitä ilmiön jatkuvuutta, jota essentialismi korostaa.

Jos antisemitismia ei pidetä ihmisen luontaisena ominaisuutena, sen kertautuminen historiassa on selitettävä toisin. Volkov ehdottaa selitystä, jota hän kutsuu antropologi Clifford Geertziä seuraten kulttuuriseksi koodiksi. Tällä hän tarkoittaa sitä, että yhteiskunnan rakenteissa ja ihmisten jokapäiväisessä toiminnassa on paljon sellaista – juutalaisiin liittyviä väittämiä, ennakkokäsityksiä, käyttäytymistä – jota pidetään normaalina ja hyväksyttävänä. ”On tapana” esimerkiksi esittää juutalaiset ulkonäöltään ja käytökseltään kielteisellä tavalla, syyttää heitä lehdistön ja pankkitoiminnan monopolisoinnista tai väittää heidän suunnittelevan salaliittoa koko maailman alistamiseksi. Tällaiset piilotetut, usein olankohautuksella sivuutetut seikat pitävät yllä antisemitismia ja ovat se alusta, josta antisemitismi kriisitilanteissa kasvaa. Perinteisen historian- ja sosiologisen tutkimuksen lisäksi tällaiseen antisemitismiin voidaan puretua esimerkiksi etnografian menetelmin, kuten Dóra Pataricza ja Mercédesz Czimbalmos tässä numerossa osoittavat.

Antisemitismien määrittelyssä ja tutkimuksessa on edelleen aukkoja. Esimerkiksi naisten roolia antisemiittinä tai sanallisen ja kuvallisen antisemitismien naiskuvia ja naiskäsityksiä ei juuri ole tutkittu. Antisemiitit ovat olleet pääasiassa miehiä ja he ovat hyökänneet ”naismaisiksi” kuvaamiaan juutalaisia miehiä vastaan. Myös antisemitismien tutkijat ovat viime aikoihin asti olleet lähes poikkeuksetta miehiä. Antisemitismien käsitettä ja antisemiittistä toimintaa ei ole tarkasteltu sukupuolen näkökulmasta. Ruth Illmanin ja Elina Vuolan artikkeli paikkaa osaltaan tätä tutkimuksellista aukkoa ja osoittaa, miten sukupuolen huomioon ottaminen todennäköisesti muuttaisi jossain määrin antisemitismien käsitteen määrittelyä ja antisemiittisen toiminnan tulkintaa.

Toinen, jonkin verran tutkittu, teema on antisemitismien ja antisionismien suhde. 1960-luvulta lähtien on käyty kiivasta keskustelua siitä, voiko ja saako Israelin hallituksen ja armeijan toimia kritisoida. Kiistassa on haluttu erottaa antisionismien (juutalaisen, suvaitsemattomaksi väitetyn nationalismien) kritiikki antisemitismistä, tai sitten samastaa molemmat käsitteet. Antisionismien ja antisemitismien eroa puolustavien mielestä Israelin valtion toimintaa voi ja saa kritisoida, ja tämä kritiikki on eri asia kuin antisemitismi. Kiivaimmat Israelin puolustajat taas väittävät antisionismien olevan vain antisemitismien yksi muoto. Kiista näistä kahdesta termistä nousi jälleen esille Israelin ja Hamasin välisen sodan puhjettua syksyllä 2023.

Kansainvälisen holokaustin muistoa kunnioittavien liiton (engl. lyhenne IHRA) määritelmän mukaan antisemitismi on tietty juutalaisia koskeva näkemys, joka voi ilmetä vihana juutalaisia kohtaan. Antisemiittinen retoriikka ja fyysinen väkivalta kohdistuu juutalaisiin ja/tai heidän omaisuuteensa, juutalaisyhteisön instituutioihin ja uskonnollisiin rakennuksiin ja paikkoihin. Siten Israelin valtion kritiikki ei ilman muuta ole antisemitismia.

American Jewish Committee (AJC) puolestaan määrittelee antisionismien sen kieltämiseksi, että juutalaisilla on kansana itsemääräämisoikeus sekä oikeus omaan valtioon muinaisessa kotimaassaan (ancestral homeland). Myöskään AJC ei pidä Israelin valtion kritiikkiä automaattisesti antisemitisminä, jonka se määrittelee IHRA:n tavoin hyökkäyksiksi juutalaisia, heidän kotejaan, instituutioitaan ja rukouspaikkojaan vastaan. Palestiinalaisvaltion hyväksyminen on AJC:n mukaan

antisemitismii silloin, jos samalla kielletään Israelin valtion olemassaolon oikeutus. Tätä vaikeaa kysymyksenasettelua sivuaa myös André Swanström, joka analysoi artikkelissaan *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa esiintyvää antisemitismii.

Alkuaan antisionismi oli juutalaisten itsensä käyttämä termi. Sillä viitattiin niiden juutalaisten näkemyksiin, joiden mukaan juutalaisvaltion perustaminen ei ollut tarpeellista. Neuvostoliitto omaksui käsitteen ulko- ja sisäpoliittiseen käyttöön kylmän sodan aikana, kun sen tukemat arabimaat hävisivät (1967) ”kuuden päivän sodassa” Yhdysvaltojen tukemalle Israelille. Vuonna 1948 Neuvostoliitto oli tukenut Israelin valtion perustamista kuvitellen saavansa sen kautta jalansijaa Lähi-idässä. Kun näin ei tapahtunut, Neuvostoliitto alkoi arvostella Israelia.

Neuvostoliiton vaikutuksesta antisionismista tuli käsite, jolla kritisoitiin kaikkia juutalaiskansallisia tai sellaisiksi väitettyjä pyrkimyksiä (alkaen juutalaisten maastamuutosta Neuvostoliitosta) sekä Israelin valtion palestiinalaispolitiikkaa, mukaan lukien konfliktit palestiinalaisten kanssa. Kriittikin oikeuttamiseksi jopa YK hyväksyi vuonna 1975 Neuvostoliiton aloitteesta sittemmin kumotun päätöslauselman, jossa sionismi tuomittiin rasismien yhtenä muotona.

Nykyään antisionistista puhetaapaa käyttävät monet äärihaidan poliittiset toimijat, jotka eivät erota sitä antisemitismistä. Käsitteiden historian ja käytön moninaisuuden ymmärtäminen on sekä tästä syystä että tutkimuksen uskottavuuden kannalta olennaista. Teemanumeromme aloittava Paavo Ahosen artikkeli analysoi käsitteen historiaa Suomessa. Ei voida vain olettaa, että ”kaikki tietävät”, mitä antisemitismi on, vaan käsite on määriteltävä, jotta se säilyttää käyttökelpoisuutensa tutkimuksen työkaluna ja auttaa ymmärtämään itse ilmiötä.

Yksi ilmaus käsitteellisestä muutoksesta, joka liittyy myös antisemitismin määrittelyyn ja ymmärtämiseen, on 27. tammikuuta vietettävän vainojen uhrien muistopäivän uudelleen nimeäminen holokaustin muistopäiväksi. Muutoksella Suomi siirtyi noudattamaan kansainvälistä käytäntöä ja painotti samalla juutalaisten kansanmurhan sekä sen taustojen, kuten antisemitismin, muistamisen – ja jatkuvan tutkimisen – merkitystä. Muutos myös ilmentää sitä, että antisemitismi on osa juutalaistenkin historiaa, kuten Serafim Seppälän artikkelista voidaan nähdä.